

gebiefd kon worden aan Boenings vertegenwoordigers bij de arbeidsbureaus, de z.g. *Fachwerber*, en die *Fachwerber* behoefden de telefoon maar op te nemen om met de *Sicherheitspolizei* verbonden te worden.

De NSB'ers, waar ook geplaatst, directeur van een GAB of loopjongen, beschouwden het gemeenlijk als de gewoonste zaak van de wereld dat de arbeidsbureaus er na de verschijning van Seyss-Inquarts korte verordening toe zouden bijdragen dat de Duitse oorlogsindustrie uit bezet Nederland met spoed alle arbeiders kreeg die zij nodig had (verdienden al die 'anti's' iets beters?), maar veruit de meeste directeuren en personeelsleden dachten hier anders over. Het rijksarbidsbureau en de directies van de arbeidsbureaus hadden in '40 en '41 de uitzending van *werklozen* naar Duitsland bevorderd. Menigeen, ook Morren, ook van Lier, deelde Verwey's opinie dat die uitzending zelfs toegejuicht moest worden omdat zij van werklozen werkenden maakte; werkenden in een 'nieuw Europa'. Men had op die basis met Jakob zo harmonisch samengewerkt dat deze kort na het in werking treden van de arbeidsbureaus de verwachting geuit had dat de staf van de *Geschäftsgruppe Soziale Verwaltung* drastisch ingekrompen kon worden. Maar uitzending van *werkende arbeiders* zag men als een wezenlijk andere zaak dan uitzending van werklozen. Hier was geen enkel Nederlands sociaal belang mee gemeid, integendeel: men zou Duitsland voordeel en Nederland louter nadeel bezorgen, men zou de bezetter dienen en het eigen land alleen maar schaden. Dan: de tijden waren veranderd, van de ideologie van het 'nieuwe Europa' waar verscheidenen in geloofd hadden, was niet veel meer over. De bezetter was over de hele linie veel harder gaan optreden en nagenoeg een ieder nam nu aan dat Duitsland, het mocht kort of lang duren, de oorlog zou verliezen. Men wist bovendien (dat was begin '41 in Amsterdam gebleken) dat de Nederlandse geschoolde arbeider er niets voor voelde om naar Duitsland uitgezonden te worden. En tenslotte was men zich bewust dat de deportatie van werkenden naar het land van de vijand in strijd was met het volkenrecht.¹ Eigenlijk was dat met de uitzending van werklozen ook al het geval geweest, maar toen was de dwang uitgeoefend door feitelijke maatregelen, inhouding van steun bijvoorbeeld, waarmee de directies van de arbeidsbureaus rechtstreeks niet te maken hadden – in Seyss-Inquarts

¹ Dat wist men binnen het *Reichskommissariat* eveneens. 'Die formelle Völkerrechtswidrigkeit dieser Massnahmen steht ausser Zweifel', schreef Rabl medio februari '42 met betrekking tot verordening 26/42 die toen nog in voorbereiding was. Aangezien evenwel Duitsland speciaal 'Industriefacharbeiter' nodig had, 'müsste die vorliegende Massregel trotzdem wohl oder übel im Kauf genommen werden.' (Rondschrifven, 14 febr. 1942, van K. Rabl aan een aantal Duitse instanties, *VuJ*, *Abt. Rechtssetzung*: dossier VO 26/42)